

GM-19	Hálóterv		
-------	----------	--	--

2. táblázat. A minisztériumok, országos hatáskörű szervek és a fővárosi, megyei tanácsok gazdaságmozgósítási intézkedési terveinek jegyzéke [Forrás: OT 004707/IV/1987. sz. anyag 2. melléklete alapján]

A fővárosi és megyei tanácsszervek egyébként már 1981-től készítene intézkedési terveket mozgósítási időszakokra. A HB HB-6/321/1981. sz. határozata¹⁷⁰ alapján a megyei intézkedési tervek rendszere már tartalmazta a számítási év /SzÉ/ tervét, az intézkedési terveket és a háborús jogszabályok gyűjteményét. [5]

Az intézkedési tervek rendszerét a rendszerváltás után nagymértékben módosították. Kikerültek belőle a háborús gazdálkodásra vonatkozó klasszikus gazdaságmozgósítási intézkedések és természetesen az SzÉ terv végrehajtására vonatkozó tervek. Az 1992. évi Koncepció alapján a HM Védelmi Koordinációs Irodán elkészített tervrendszer formailag még emlékeztetett az 1986. évi rendszerre. A rendszerváltás utáni rendszer megyei védelmi bizottságokat érintő intézkedéseit az alábbiakban mutatom be:¹⁷¹

01. sz. Terv: Riasztási, értesítési és készenlétbe helyezési feladatokra

02. sz. Terv: Szervezeti és tevékenységi kör módosítására

03. sz. Terv: Eseménykövető és jelzőrendszer készenlétbe helyezésére
(MONITORING)

17. sz. Terv: Kulturális javak védelme

18. sz. Terv: Közigazgatás mozgósítására

19. sz. Terv: Minősített időszakai tömegtájékoztatás feladatok végrehajtására

20. sz. Terv: Katasztrófa elhárítási feladatokra

21. sz. Terv: Polgári védelmi tevékenység vezetésére

22. sz. Terv: Befogadó Nemzeti Támogatás (BNT) terve.

A fenti felsorolásból hiányzik a 10. sz. Terv, amely a megyei védelmi bizottságoknak a 131. Korm. rend. alapján készített Védelemgazdasági alaptervét tartalmazza. 2003 előtt a megyei védelmi bizottság 10-es számú intézkedési terve a fegyveres erők, rendvédelmi szervek és a lakosság minősített időszakai ellátásának tervét tartalmazta.

A mára jócskán elavult, de papíron még élő intézkedési tervrendszer felülvizsgálatát 2012-ben határozta el a HM, amiről a HM Védelmi Hivatal honlapján is olvashatunk¹⁷².

4. A KÜLÖNLEGES JOGREND IDŐSZAKÁBAN ELRENDELHETŐ, ILLETVE RENDELETI ÚTON KIHIRDETHETŐ RENDKÍVÜLI INTÉZKEDÉSEK

Az állam az ún. minősített időszakokban kivételes hatalomgyakorlást biztosít magának, és ezt a normál békeidei törvények rendelkezéseitől eltérő intézkedésekkel éri el. Ezeket a rendkívüli intézkedéseket békében, jogszabálytervezet formájában kidolgozzák, és a különleges jogrend időszakában hirdetik ki.

4.1. Az I. világháborús törvényekben

¹⁷⁰ HB-6/321/1981. sz. határozat: A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” feladatai, szervezete és ügyrendje

¹⁷¹ Védelmi igazgatás minősített időszakokban
[http://www.zmne.hu/kmdi/Horvath_Laszlo_Vedelmi%2520_igazgatas.pdf (letöltve: 2014. 01. 25.)]

¹⁷² [A HM Védelmi Hivatal] „Kialakítja az ország védelmi tervének részét képező, a területi és helyi védelmi igazgatási szervek válsághelyzeti és minősített időszakai tevékenységét szolgáló intézkedési tervrendszerre vonatkozó elgondolást és összehangolja a végrehajtást célzó tevékenységet.” [<http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/hm-vedelmi-hivatal> (letöltve: 2014. 01. 25.)]

Ha megnézzük a honvédelmi jogszabályok történeti áttekintését az 1. fejezetben, látható, hogy már az I. világháborús törvények – az 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről és az 1912. évi LXVIII. törvénycikk a hadiszolgáltatásokról (és ezek 1914-1916 években megjelent módosításai és kiegészítései) – is tartalmaztak ilyen rendkívüli intézkedéseket. Ezek még nyilvános törvénycikkek formájában jelentek meg.

A háború esetére szóló kivételes intézkedések (1912. évi LXIII. törvénycikk) között még nem sok gazdasági jellegű rendelkezés szerepelt. A kivételes hatalmat tárgyaló fejezet 17 szakaszából mindössze 3 foglalkozott valamilyen gazdasági jellegű korlátozó vagy tiltó intézkedéssel. A „ministerium” korlátozhatta és betilthatta a hadviselés érdekei vagy a közbiztonság veszélyeztetésére alkalmas tárgyak, mint pl. fegyverek, lőpor, robbantó anyagok stb. tartását, forgalmazását, bevezethette a postai, távírdai, telefon forgalom ellenőrzés alá vételét, egyesületek, kereskedelmi társaságok, társulatok, pénztárak hatósági ellenőrzés alá vonását. Rendkívüli intézkedéseket hozhatott a jegybank ügyvitelében a magánjogi követelések érvényesítésével kapcsolatban, valamint felhatalmazást kapott a háborús költségek fedezetére szolgáló összegek megelőlegezésére és az ehhez szükséges hitelműveletek elvégzésére.

A hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikk alapján a személy- és teherszállításra alkalmas közúti, vízi és légi járművek, valamint az állat által vontatott járművek, illetve a teherszállításra alkalmas állatok birtokosai kötelezhetők voltak az eszköz, illetve az állat szállításra megfelelően felszerelt állapotban való átengedésére. Az igénybevételért térítés járt. A hírszolgálatra alkalmas állatokat (galambokat) szintén igénybe lehetett venni hadiszolgáltatásként. Külön szakasz szabályozta az utak és a közlekedési célú műtárgyak, valamint a folyami átkelési eszközök fegyveres erők általi szabad használatát. Érdekesség, hogy a közhasználatú átkelési eszközök használatáért – a törvénycikk szerint – járt térítés, a magánhasználatúak használatáért nem. Az utak, műtárgyak használata is térítésmentes volt. Az átkelési eszközökön, valamint a magántulajdonban levő műtárgyakon a használatból okozott kárért nem járt térítés. Nem járt térítés a forgalombeszüntetés miatt sem. Külön paragrafus szabályozta a vasutak igénybevételét, a forgalom korlátozását. Másik szakasz a vasúti távírdák és távbeszélővonalak használatának szabályait írta le. Az üzem beszüntetéséért nem járt térítés, de a használatért és az okozott kárért fizetett az igénybe vevő. Kötelezhetők voltak az üzem- és ipartelepek birtokosai az üzem folytatására vagy használatra – térítés ellenében – történő átengedésére. Köteles volt minden ingatlan tulajdonosa a birtokában lévő ingatlant a hadviselés érdekében történő katonai építkezés céljára vagy hadi műveletek támogatására használatba vételre rendelkezésre bocsátani, vagy épületek esetében szabad rendelkezésre átadni. Az ingatlan használatáért kártalanítás, illetve a szabad rendelkezésre bocsátás esetén kártérítés járt, amelyet bizottság határozott meg.

Amennyiben a tulajdonos a bizottság határozatával nem volt megelégedve, igényét a községi előljáráson írásban bejelentette. A tulajdonos a – külön törvénycikk szerinti – kisajátítás útján történő tulajdonmegváltást is követelhetette. A beszállások¹⁷³ tekintetében az ideiglenes beszállásokra vonatkozó békében fennálló rendelkezéseket¹⁷⁴ lehetett alkalmazni, kiterjesztve a törvénycikk hatálya alá eső egyénekre, valamint az egész állatállományra. A háztartással bíró lakosok kötelezhetők voltak a hivatkozott egyének számára – meghatározott térítés ellenében – természetbeli élelem nyújtására.

¹⁷³ Beszállásolás: A haderőnek béke és háború idején való elszállásolása, mely elsődlegesen fontossággal bír a kiképzés, ellátás, harcra való felkészítés, gyors mozgósítás és egyéb katonai érdekekből, valamint közérdekből, közgazdasági szempontokból is. (Forrás: Pallas Nagylexikon)

¹⁷⁴ 1879. évi XXXVI. törvénycikk a közös hadsereg (haditengerészet) és a honvédség beszállásolásáról és az 1895. évi XXXIX. törvénycikk a közös hadsereg (haditengerészet) és a honvédség beszállásolásáról szóló 1879. évi XXXVI. törvénycikk némely szakaszának módosításáról

A takarmány birtokában lévők kötelesek voltak – térítés ellenében – a szükséges takarmányt beszolgáltatni. Az állatállomány részére legelőket is igénybe lehetett venni. A terménykészletek birtokosainak a katonai igazgatással kötött szállítási szerződésai a hadi szolgáltatás teljesítésének kötelezettsége alól nem mentesítettek. A hadviselés céljaira egyéb hadi segédeszközök is követelhetők voltak birtokosaiktól térítés, illetve megrongálásuk esetén kártérítés ellenében.

Az igénybevételre kerülő hadi szolgáltatásokat a honvédelmi miniszter a törvényhatóságokra, a törvényhatóság első tisztviselője a járásokra (városokra) és a főszolgabíró (járásfőnök) a községekre veti ki. A közigazgatási hatóságok és községi előljáróságok vonakodás vagy mulasztás esetében a hadiszolgáltatást kényszereszközök alkalmazásával is teljesíthették, és e végből szükség esetében katonai karhatalmat is igénybe vehettek. További vonakodás vagy ellenszegülés esetén a szolgáltatás közvetlenül a katonaság által volt követelhető, az illető katonai parancsnok felelősségére ki lehetett kényszeríteni, vagy a tulajdonos távollétében el is vihették.

A háborúra való felkészülés során, 1912-ben kialakított szabályozást a világháború kitörése után több ízben is módosítani kellett – leginkább a háború esetére meghatározott kivételes intézkedéseket. Mindjárt a háború első évében törvénybe¹⁷⁵ foglalták, hogy az életszükségleti és más elsőrendű közszükségleti cikkek legmagasabb árát a minisztérium rendeletére hatóság állapítsa meg. A hatóság elrendelhetette, hogy a termékek előállításával, feldolgozásával vagy forgalmazásával foglalkozók ezen árucikkek teljes készletét és a saját szükségleten felüli mennyiségét, akik csak készleteznek a szükségletükön felül, a saját szükségleten felüli részt bejelenteni kötelesek, illetve hatósági áron készpénzfizetésért a hatóságnak átengedni tartoznak. (A következő évi törvényekben¹⁷⁶ módosították ezt a rendelkezést: az árucikket készleten tartók teljes körére előírták az egész készlet bejelentési kötelezettségét is, valamint azt, hogy az életszükségleti és a legfontosabb közszükségleti cikkek célszerű biztosítása érdekében megfelelő intézkedések legyenek tehetőek már a jogszabályi feltételek beteljesülése előtt. Ez utóbbival az áruvisszatartást, árfelhajtást akarta a jogszabályalkotó megelőzni.) Ezen cikkek előállítóit, feldolgozóit vagy forgalmazóit a minisztérium kötelezhette, hogy üzemüket a minisztérium által meghatározott módon folytassák vagy személyzettel együtt használatra átengedjék. A malomvállalatok esetében a minisztérium azt is elrendelhetette, hogy milyen minőségű lisztfajtákat állítsanak elő, valamint azt is, hogy a búza- és rozsliszt csak más termények őrlésével keverten, meghatározott keverési arányban volt forgalomba hozható. Közegészségügyi, közlelmezési vagy közbiztonsági szempontból a közigazgatási hatóság minden munkaképes egyént – 18 és 50 éves kor között – személyes szolgálat teljesítésére kötelezhetett, a fogatos járművek és a személy- vagy teherszállításra alkalmas állatok tulajdonosait pedig a járműveik és állataik fuvarozásra való átengedésre kötelezhetette a járásnak vagy városnak és a szomszédos járásoknak vagy városoknak területén belül. (Ezt a rendelkezést az 1915 évi törvény cikk¹⁷⁷ kiegészítette úgy, hogy az a korra és területre vonatkozó korlátozások nélkül is alkalmazható lett.) Halaszthatatlan gazdasági munka elvégzésére a hatóság közmunkát rendelhetett el. Az országos büntető intézetekben és a bírósági fogházakban letartóztatott egyéneket, a javítóintézetek növendékeit is alkalmazhatták az ilyen szolgálatokra.

A kereskedők és a kereskedelmi társaságok működésére a minisztérium a fennálló szabályoktól eltérő rendelkezéseket állapíthatott meg. Ez különösen érinthette a

¹⁷⁵ [1914. évi L. törvény cikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912: LXIII. törvény cikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912: LXVIII. törvény cikknek kiegészítéséről. Első fejezet]

¹⁷⁶ [1915. évi XIII. törvény cikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények kiegészítéséről 1. és 3. §]

¹⁷⁷ [1915. évi XIII. törvény cikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények kiegészítéséről 2. §]

leltárkészítést, a mérleg felállítását, a nyereség- és veszteségszámla megállapítását, közgyűlés összehívását, a nyereség felosztását és osztalékfizetést. A hadiszolgáltatásokról szóló törvénycikket kiegészítették azzal, hogy az igényelt járművek és állatok végleges átengedését is lehetett követelni az igénybevétel idején becsült értékük megfizetése fejében.¹⁷⁸

A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények 1996. évi kiegészítésében¹⁷⁹ a lakosság közszükségleti cikkekkel való ellátásának biztosítása és az árfelhajtás meggátolása érdekében további, a fennálló törvényektől eltérő intézkedések megállapítására adott lehetőséget a jogalkotó. Szankciókat szabott ki a kivételes intézkedések végrehajtását jogellenesen akadályozó egyénekre. A minisztérium rendelettel kivételes intézkedéseket tehetett és evégből a törvénytől eltérő könnyítéseket is állapíthatott meg az ipari és más gazdasági foglalkozások gyakorlásához megkívánt előfeltételek tekintetében, amennyiben ezt a háborúban teljesített katonai szolgálat vagy a háborús események miatt beálló különös méltánylást érdemlő körülmények indokolták.

4.2. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkben

Itt is a törvény szövegében határozza meg a honvédelmi munka és dologi szolgáltatás igénybevételének lehetőségét. A korábbi törvényekben használt hadiszolgáltatások kifejezés helyett a címében is a honvédelemről szóló törvénycikk immár honvédelmi szolgáltatásoknak nevezte a háború esetén igénybe vehető szolgáltatásokat. Még nem használta a gazdaság mozgósítása kifejezést, de számos gazdasági jellegű rendelkezésével biztosította az ország, a honvédség, a lakosság háborús szükséglete kielégítésének jogi feltételeit.

A gazdaságmozgósítás szempontjából legfontosabb, a honvédelmi szolgáltatási kötelezettség szabályozását a törvény negyedik része tartalmazta. Rögzítésre került, hogy a törvényben meghatározott honvédelmi szolgáltatások igénybevételére és a gazdasági (forgalmazási) korlátozások alkalmazására fő szabályként háború idején vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetében van lehetőség. A kivételesen békeidőszakban is engedélyezett intézkedéseket a törvény egyes rendelkezései külön megnevezték. A honvédelmi szolgáltatások körére gyakorlatilag a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikk 1. §-ának megfogalmazása lett átvéve¹⁸⁰, amely lényegileg hasonlít a ma is hatályos szövegezésre. A honvédelmi szolgáltatások igénybevételi területét már ebben a törvényben is kiterjesztették a fő követelménytámasztók – a m. kir. honvédség, a m. kir. csendőrség, a m. kir. pénzügyőrség és a hadifoglyok – szükségletein túl a közigazgatás zavartalan működésére, valamint a polgári lakosság ellátására, egyéni szükségleteire, személy- és vagyónbiztonságára, egyéb honvédelmet érintő közfeladatok ellátására, „végül – ha ez honvédelmi szempontból halaszthatatlanul szükséges – magángazdasági munkálatoknak és a háború eseményei következtében elpusztult vagy megrongált magánjavak helyreállításának közerővel való elvégzésére is.”¹⁸¹

A honvédelmi szolgáltatási kötelezettség magába foglalta a munkakötelezettséget és a dologi természetű szolgáltatási kötelezettséget is. Fő szabályként a törvény a honvédelmi szolgáltatásokért térítésfizetést rendelt, a törvényben meghatározott gazdasági (forgalmi) korlátozásokért nem. A gazdaság felkészítése szempontjából lényeges az adatgyűjtésre

¹⁷⁸ [1914. évi L. törvénycikk. Második fejezet 16. §]

¹⁷⁹ [1916. évi IV. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények újabb kiegészítéséről]

¹⁸⁰ „A m. kir. honvédség szükségleteinek kielégítése céljából, valamint a hadviselés érdekében szükséges védelmi intézkedésekhez a jelen törvényben meghatározott honvédelmi szolgáltatások vehetők igénybe annyiban, amennyiben az említett szükségletek a rendes úton, vagyis a gazdasági forgalomban közönségesen alkalmazott módozatok szerint idejekorán nem, vagy csak a gazdasági viszonyok által indokoltnál aránytalanul nagyobb költséggel volnának kielégíthetők.” [1939. évi II. törvénycikk 82. § (1) bekezdés]

¹⁸¹ [1939. évi II. törvénycikk 82. § (2) bekezdés]

vonatkozó rendelkezés. A törvény a szolgáltatások igénybevételének előkészítése céljából lehetővé tette a szükséges összeírás, adatgyűjtés és leltározás már béke idején történő elrendelését és e célból bejelentési kötelezettség megállapítását.

A törvény alapján kijelölt üzemeket hadüzemekké nyilvánították. Az ipari mozgósítás végrehajtására békében hadtest üzemi előadókat és hadüzemi megbízottakat jelöltek ki, háborúban létrehozták a hadianyaggyártás országos felügyelőségét, és a hadüzemi megbízottak helyett hadüzemi személyzeti parancsnokokat neveztek ki, akiknek feladatkörébe tartoztak a meghagyási ügyek, a haditermelés figyelemmel kísérése, a hadüzem védelmének megszervezése. A hadüzemek azon alkalmazottai, amelyek egyéb honvédelmi munkára lettek kötelezve, visszatarthatók voltak az addigi munkaviszonyukba.

A dologi honvédelmi szolgáltatások között első helyen a katonai beszállásolás szerepelt. A más törvényben meghatározott ideiglenes katonai beszállásolás szabályait kiterjesztette a törvény a honvédelmi munkát teljesítő személyek elhelyezésére.

A „Közlekedés, fuvarozás, hírközlés” cím alatt a törvény a „fogatos járóművek, személy- és teherhordó állatok”, „szárazföldi gépjárművek, kerékpárok”, „vízi és légi járóművek”, vasutak, „utak, közlekedési műtárgyak, átkelési eszközök, víziutak, kikötők, átrakodóhelyek”, a „M. kir. posta, távirdák, távbeszélők, villamos jelzők, rádió”, a „híradásra (hírközlésre) alkalmas állatok” igénybevételének szabályait, illetve a közlekedési és a postai forgalom korlátozására bevezethető rendelkezéseket sorolta fel.

Az ingatlanok igénybevétele és korlátozása tekintetében külön szabályozta a törvény az üzemek, ipartelepek és egyéb vállalatok igénybevételének, az igénybevétel előkészítésének és létesítésük engedélyhez kötésének szabályait.

A különféle dologi honvédelmi szolgáltatásokra és gazdasági korlátozásokra vonatkozó rendelkezések között szerepelt az élelem, vágóállat, takarmány és vetőmag szolgáltatás; a legelők igénybevétele; a termelés, a forgalom és a munkaviszony eltérő szabályozása; közszükségleti cikkek szolgáltatása; a hadviselés céljára szükséges segédeszközök és anyagok átengedése; a hadviselés szempontjából fontos műszerek és műszaki eszközök előállítása, forgalomba hozatala; a hadianyagok forgalmának szabályozása; valamint a találmányok, szabadalmak szabadalmaztatásának, értékesítésének, nyilvánosságra hozatalának engedélyezése.

A közigazgatási hatóságok feladatai között – a törvény felhatalmazásával kiadott belügyminiszteri és honvédelmi miniszteri utasítások alapján – már gazdasági jellegűek is megjelentek:

- a gépjárművek átadásához és átvételéhez az adott település képviselőjének kijelölése;
- a településre kivetett személyi és dologi szolgáltatás katonai hatóság részére történő átadása.

4.3. A honvédelemről szóló 1960. évi IV. törvényben

Itt már különvált a honvédelmi munkakötelezettség és az anyagi jellegű szolgáltatás kötelezettsége.

A törvény IV. része tartalmazta a honvédelmi munkakötelezettséggel kapcsolatos főbb rendelkezéseket, a munkakötelezettség tartalmát és terjedelmét, a tartós és ideiglenes igénybevétel szabályait. A részletes szabályok meghatározására az MT kapott felhatalmazást.

Az V. részben határozta meg a törvény az anyagi jellegű szolgáltatásokra vonatkozó főbb rendelkezéseket, az anyagi jellegű szolgáltatások körét, a szolgáltatások alóli mentességeket, a szolgáltatásokért járó kártalanítás, térítés és kártérítés szabályait. Az anyagi szolgáltatások szabályait tárgyaló fejezetben megjelent a nem állami tulajdonú ingatlanokkal és ingó dolgokkal kapcsolatos szolgáltatások kötelezettsége. Első helyen az ingatlanokkal való szolgáltatás szerepelt, az ingatlan hadműveletek előmozdítása vagy személyek, dolgok

elhelyezése céljából történő ideiglenes vagy végleges átengedése. A határsávbán lévő föld birtokosát meghatározott termelés folytatására vagy mellőzésére kötelezhette a törvény. Az ingó dolgok átengedésének kötelezettsége első sorban személy- vagy teherszállításra alkalmas járművekre és állatokra, hírközlő berendezésekre, gépekre, műszerekre, valamint közszükségleti cikkekre, anyagokra vonatkozott. Kimondta a törvény, hogy a honvédelem céljaira szükséges cikkek és anyagok előállításával vagy feldolgozásával foglalkozó termelőszövetkezet, szövetkezeti vállalat, illetőleg kisiparos kötelezhető ezeknek a cikkeknek és anyagoknak meghatározott minőségben és mennyiségben való előállítására és szállítására, az ehhez szükséges előkészületi munkálatra; ezen kívül üzemük működésben tartására vagy annak használatra való átengedésére. A szolgáltatások teljesítésére és az igénybevétel foganatosítására vonatkozó részletes szabályokat az MT állapította meg.

A VI. részben tárgyalt rendkívüli intézkedések között csak a közlekedési eszközök és a posta forgalmára vonatkozókat lehet gazdasági jellegűnek tekinteni.

4.4. A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvényben

A törvény negyedik részében foglalkozott a rendkívüli intézkedésekkel. Az ezeket tartalmazó jogszabály tervezeteket a szakterület szerint illetékes minisztériumok, hivatalok kidolgozták, és kihirdetésre alkalmas állapotban letárolták azokat egy „Háborús jogszabályok” című kötetben. A rendkívüli intézkedések háború idején a „szükséghez képest” voltak bevezethetők, de elrendelhetők voltak – a törvény alapján – az állam biztonságát fenyegető veszély idején, vagy ha ez a közrend és közbiztonság védelme, vagy elemi csapás elhárítása, illetőleg következményeinek csökkentése érdekében szükségessé vált volna. A rendkívüli intézkedéseket a törvények által hatáskörébe utalt kérdésekben az ET, illetőleg az MT rendelhette el. Az MT-től kapott felhatalmazás alapján egyes rendkívüli intézkedéseket – az irányítása alá tartozó körben – az illetékes miniszter, továbbá a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság is elrendelhetett. A hadművelleti területre vonatkozólag egyes rendkívüli intézkedések elrendelésére az illetékes katonai parancsnoknak is volt felhatalmazása.

Ebben a törvényben már külön csoportot alkottak a gazdaságmozgósítási intézkedések „A gazdálkodást érintő és egyéb rendkívüli intézkedések” című XIX. fejezetben. Ezek között található a népgazdaság egészére vonatkozó utasításos rendszerű, kötött tervgazdálkodás bevezetésére, illetve a honvédelem érdekében az ún. hadigazdálkodás életbe léptetésére szolgáló különleges gazdálkodási intézkedések, mint

- a kötött munkaerő-gazdálkodás bevezetése a honvédelmi szükségletek folyamatos kielégítésének biztosítására;
- a központi termék-gazdálkodás megszervezése;
- az ipari robbanóanyagok, a lőfegyver és a lőszer forgalmának, felhasználásának és tárolásának szabályozása;
- a szállítási és vállalkozási szerződések szabályainak módosítása;
- a szövetkezetekre vonatkozó jogszabályok alkalmazásának felfüggesztése és a szövetkezeti szervek közvetlen állami felügyelet alá rendelése;
- az állam belföldi pénzügyi kötelezettségei teljesítésének átmeneti korlátozása, illetve szüneteltetése; a honvédelmi hozzájárulási kötelezettség kiterjesztése, különleges kártalanítási szabályok megállapítása a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség teljesítésével kapcsolatban;
- a közlekedési eszközök és a posta forgalma, a hírközlés korlátozása, illetve szüneteltetése.

A lakosság ellátásának feladata benne volt a honvédelmi törvényben a helyi tanácsok és valamennyi tanácsi szerv honvédelmi feladatai között¹⁸². A törvényben nevesített rendkívüli intézkedések között ugyan nem szerepelt a lakosság minősített időszakos ellátásával kapcsolatos intézkedés, de az 1976. évi I. törvény felhatalmazása alapján elkészített jogszabálytervezetek között több is található (lásd 3. táblázat). A kidolgozott jogszabálytervezetek jellemzően MT rendeletek, illetve az ezek végrehajtására kiadott miniszteri vagy hivatali rendeletek.

3. táblázat

A jogszabály kiadója	A jogszabály száma	A szabályozás tárgya
Országos Anyag- és Árhivatal elnöke	ÁH számú rendelkezés	az Állami Tartalékkal való gazdálkodás szabályairól
Országos Anyag- és Árhivatal elnöke	ÁH számú rendelkezés	az árhatósági hatáskörök módosításáról
OT elnöke Pénzügyminiszter	OT-PM számú együttes rendelet	a beruházások és fenntartások rendjéről szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
MT	MT számú rendelet	a beruházások és fenntartások rendjéről
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	a dohányáruval történő szervezett ellátásról
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	egyres élelmiszerek és iparcikkek vásárlásának szabályozásáról
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	egyres iparcikkek vásárlásának szabályozásáról
Építésügyi és Városfejlesztési miniszter Honvédelmi miniszter	ÉVM-HM számú együttes rendelet	az építőipari és földmunkagépek igénybevételéről szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
MT	MT számú rendelet	az építőipari és földmunkagépek igénybevételéről
MT	MT számú rendelet	az építőipari kapacitással való központi gazdálkodásról
Építésügyi és Városfejlesztési miniszter	ÉVM számú rendelet	az építőipari kapacitással való központi gazdálkodásról szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	egyres fogyasztási cikkek készleteinek zárolásáról és bejelentéséről

¹⁸² 1976. évi I. törvény 14. § (2) d) pont

Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	az élelmiszerekre és egyes közszükségleti cikkekre kiterjedő szervezett ellátás bevezetéséről
Nehézipari miniszter	NIM számú rendelet	egyres kőolajtermékek központi gazdálkodásának megszervezéséről
MT	MT számú rendelet	a központi termékgazdálkodás megszervezéséről
Országos Anyag- és Árhivatal elnöke	ÁH számú rendelkezés	a központi termékgazdálkodás megszervezéséről szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
MT	MT számú rendelet	a külkereskedelmi tevékenység átmeneti szabályozásáról
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	a lakosság gépjármű üzemanyaggal való ellátásának szabályozásáról
MT	MT számú rendelet	a lakosság szervezett ellátásának biztosításáról
Mezőgazdasági és Élelmiszeripari miniszter Belkereskedelmi miniszter	MÉM-BkM- ÁH számú együttes rendelet	a mezőgazdasági nagyüzemek által alkalmazható egyes árak és díjak módosításáról
MT	MT számú rendelet	a nyersbőr, valamint a hasznosítható melléktermékek és hulladékanyagok kötelező beszolgáltatásáról
Országos Anyag- és Árhivatal elnöke	ÁH számú rendelkezés	a nyersbőr, valamint a hasznosítható melléktermékek és hulladékanyagok kötelező beszolgáltatásáról szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
Belügyminiszter Könnyűipari miniszter	BM – Kip M számú együttes rendelet	a nyomdák és más sokszorosító eszközök használatáról
MT	MT számú rendelet	az óvóhelyek és kiszóródás elleni védőlétesítmények építéséről
Belügyminiszter	BM számú rendelet	az ipari robbanóanyagok, a lőfegyver és a lőszer forgalmáról, felhasználásáról és tárolásáról szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
MT	MT rendelet	az ipari robbanóanyagok, a lőfegyver és a lőszer forgalmáról, felhasználásáról és tárolásáról
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	a ruházati cikkek vásárlásának szabályozásáról
MT	MT számú rendelet	a szállítási és vállalkozási szerződések szabályainak módosításáról
Belkereskedelmi miniszter	BkM számú rendelet	a szövetkezetek működésével kapcsolatos egyes kérdésekről szóló/.....(.....) MT számú rendelet végrehajtásáról
MT	MT számú rendelet	a szövetkezetek működésével kapcsolatos egyes kérdésekről
Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa	törvényerejű rendelet	a szövetkezetekről szóló jogszabályok hatályának felfüggesztéséről
MT	MT számú	az utasításos rendszerű kötött tervgazdálkodás

	rendelet	bevezetéséről
Honvédelmi miniszter Építésügyi és Városfejlesztési miniszter OT elnöke	HM-ÉVM- OT számú együttes rendelet	a lakosság védelmét szolgáló védőlétesítmények építéséről
Honvédelmi miniszter Építésügyi és Városfejlesztési miniszter OT elnöke	HM-ÉVM- OT együttes rendelet	az üzemi dolgozók védelmét szolgáló védőlétesítmények építéséről

3. táblázat. Az 1976. évi I. törvény alapján elkészített, a rendkívüli intézkedéseket elrendelő jogszabály tervezetek (Összeállította: Medveczky Mihály)

Az Alkotmány a módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény által új paragrafussal¹⁸³ egészült ki, amely külön alkotmányerejű törvény kidolgozását írta elő a rendkívüli állapot és a szükségállapot idején alkalmazandó rendkívüli intézkedésekre. Ez a külön törvény aztán nem született meg, hanem „ideiglenesen” a honvédelemről szóló törvények egyik fejezeteként fogadta el rendre az Országgyűlés a rendkívüli intézkedéseket tartalmazó jogszabálytervezeteket.

4.5. A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényben

Ez a törvény a IX. fejezet 202-248. §-aiban állapította meg a rendkívüli állapot idején alkalmazandó részletes szabályokat. A rendkívüli intézkedések egy meghatározott része bevezethetőnek volt megjelölve szükségállapot esetén is, sőt némely paragrafus szerinti intézkedésre – a törvény alapján – az új minősített időszak, az Alk. 19/E. §-a szerinti helyzetben is alkalmazhattak volna. Egy későbbi módosítással a veszélyhelyzetben való alkalmazásra is adott a törvény lehetőséget. A rendkívüli intézkedések elrendelője rendkívüli állapot idején a Honvédelmi Tanács, szükségállapot esetén a köztársasági elnök, az az Alk. 19/E. §-a szerinti helyzetben – és a később bevezetett veszélyhelyzetben – a Kormány. Ennek megfelelően a törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések általában kétfajta – honvédelmi tanácsi (HT) és köztársasági elnöki (KE) rendelettervezet formájában lettek előkészítve.

A rendkívüli intézkedések között külön csoportban (233 – 248. §) voltak találhatóak a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségre vonatkozó rendkívüli intézkedések.

233. § Szerződés-kötési kötelezettség volt előírható a gazdasági tevékenységet folytató szolgáltatásra kötelezettek részére. A szerződés-kötési kötelezettség hatálya alá tartozó termékek és szolgáltatások körét rendelet határozta meg, amelyet az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium (a továbbiakban: IKM) készített elő.

234. § Rendeletben az államháztartásra vonatkozó szabályoktól eltérő rendelkezések voltak megállapíthatók (költségvetési fejezetek között átcsoportosítás, egyes kiadási előirányzatok felfüggesztése, költségvetési törvényben nem szereplő kiadások teljesítése és rendkívüli fizetési kötelezettség előírása). PM hatáskör volt a rendelet tervezet előkészítése.

235. § Elrendelhető volt a devizaérték kötelező vételre felajánlása. Megszüntethetők voltak a mentességek. A devizaérték kiutalása, átutalása vagy felhasználása engedélyhez volt köthető, illetve ideiglenesen felfüggeszthető volt. (PM)

¹⁸³ [5. § Az Alkotmány a következő 19/A-19/D. §-sal egészül ki:]

„19/D. § A rendkívüli állapot és a szükségállapot idején alkalmazandó részletes szabályokat alkotmányerejű törvény állapítja meg.” [1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról 5. §]

236. § A takaré- és nyereségetbetétekből, valamint az értékpapírok alapján történő kifizetések teljesítése korlátozható, illetve ideiglenesen felfüggeszhető volt. (PM hatáskör)

237. § Az adók és illetékek mértéke rendeletben módosítható volt. (PM hatáskör)

238. § A külkereskedelmi tevékenység engedélyhez volt köthető, a kiadott engedély visszavonható volt, a korábban engedélyhez kötött áruk és szolgáltatások forgalma megtiltható volt. Kötelezően előírható volt egyes termékek behozatala vagy kivitele. (külgazdasági tárca)

239. § Rendeletben tilalmat vagy egyéb korlátozó intézkedést lehetett alkalmazni az olyan országgal szemben, amely magyar árut vagy járművet hátrányosabb elbírálásban részesít, mint más országból származó árut vagy járművet. (külgazdasági tárca)

240. § Rendeletben kötelezővé volt tehető a nemesfémek és nemesfém tárgyak vételre való felajánlása, engedélyhez köthető, illetve felfüggeszhető volt a nemesfém kiutalása, forgalmazása. (PM)

241. § Elrendelhető volt az ország védelme szempontjából fontos termékek, fogyasztási cikkek, energiahordozók forgalmának korlátozása. (IKM)

242. § Rendeletben kötött munkaerő-gazdálkodás volt bevezethető be. Elrendelhető volt közvetítőszerv kijelölése munkaviszony létesítéséhez. (Munkaügyi Minisztérium)

243. § Élet- és vagyontmentés érdekében elrendelhető volt a mentésre alkalmas bármely jármű, műszaki- és földmunkagép igénybevétele. (építésügyi tárca)

244. § Életvédelmi létesítmények (óvóhelyek) kialakítása, építése volt elrendelhető. (építésügyért felelős tárca¹⁸⁴)

245. § Elrendelhető volt különféle ingatlanok és ingó dolgok használatra való átengedése, különféle szolgáltatások teljesítése vagy mellőzése, szakértői szervezetek közreműködése a szolgáltatásra kötelezettek irányításában.

246. § Elrendelhető volt közlekedési célú javító kapacitások, valamint az állomások, kikötők, repülőterek, raktárak igénybevétele, vagy használatának korlátozása. (KHM¹⁸⁵)

247. § Elrendelhető volt a postai és távközlési szolgáltatások szüneteltetése, korlátozása és ellenőrzése, továbbá a távközlési hálózatok és berendezések igénybevétele. (KHM)

248. § A lakosság alapvető élelmiszerekkel, ruházati és iparcikkokkal, valamint egyéb közszükségleti cikkekkel történő ellátása érdekében, rendeleti úton jegy- vagy utalványrendszer volt bevezethető. (IKM)

Ezek többsége szükségállapot idején is elrendelhető volt. Csak rendkívüli állapotban volt bevezethető a 235-238. § és a 244. §.

4.6. A honvédelemről szóló 2004. évi CV. törvényben

A rendkívüli intézkedéseket a XIV. fejezet tartalmazta.

A gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségre vonatkozó rendkívüli intézkedések csoportban a korábbi törvényben foglalt intézkedések lettek megismételve, csak más paragrafusokban, nevezetesen a 185-200. §-ban.

Megjelent viszont a megelőző védelmi helyzet bevezetésével összefüggő rendszabályok és intézkedések csoportja. Ezeket „a Kormány külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi kötelezettség teljesítése érdekében az Alkotmány 35. §-a (1) bekezdése m) pontjának, illetve (3) bekezdésének alkalmazása során megelőzés céljából elrendelheti.” [2004. évi CV. tv. 201. §] A megelőző védelmi helyzetben bevezethető rendkívüli

¹⁸⁴ 1994-től Környezetvédelmi és területfejlesztési Minisztérium, 1998-tól Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium, 2002-től Belügyminisztérium

¹⁸⁵ Közlekedési és Hírközlési Minisztérium

intézkedéseket a 201. § a-r) pontjaiban helyezte el a törvény. A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás szempontjából lényeges pontok a következők:

„201. § b) az ország védelme szempontjából fontos termékek, energiahordozók, fogyasztási cikkek készletezése, forgalmuk szabályozása, illetve korlátozása;

201. § g) az ország védelme, a honvédelem szempontjából fontos, kritikus infrastruktúra védelmére a Honvédség, a rendvédelmi szervek erői és eszközei kirendelése;

201. § i) speciális tartalékok képzése, az importból történő beszerzések felgyorsítása, exportkorlátozás, kereskedelmi kvóták bevezetése, a közbeszerzési eljárás felfüggesztése;

201. § r) levél-, csomag- és postaforgalom fokozott ellenőrzése.” [2004. évi CV. tv. 201. § b), g), i), r) pont]

2009-ben felülvizsgálatra, illetve az érvényes jogszabályoknak megfelelő átdolgozásra kerültek a jogszabálytervezetek, és kiegészültek a megelőző védelmi helyzetre vonatkozó kormányrendelet tervezetekkel. Az egy közös előterjesztésben összeállított rendkívüli intézkedés csomag 2010-ben végül nem jutott be a Kormány elé.

4.7. A honvédelemről szóló 2011. évi CXIII. törvényben (Hvt.)

Ismét a IX. fejezet tartalmazza a rendkívüli intézkedéseket. A gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség cím alatt a 76-78. § összesen 13 db bekezdésében foglalt intézkedés található. Ezek gyakorlatilag teljesen megegyeznek az előző honvédelmi törvények hasonló intézkedéseivel, azzal a különbséggel, hogy az intézkedések más csoportosításban – több intézkedés egy szakaszba szedve – lettek szerkesztve, és két korábbi intézkedés átkerült a közigazgatásra, közrendre és közbiztonságra vonatkozó rendkívüli intézkedések csoportjába. Így a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség rendkívüli intézkedései – az érvényes törvény szövegével – a következők:

„**76. §** (1) A termelési, ellátási és szolgáltatási kötelezettségek biztosítása érdekében az igénybevételi hatóság a gazdasági tevékenységet folytató szolgáltatásra kötelezettek részére szerződéskötési kötelezettséget írhat elő. A szerződéskötési kötelezettség hatálya alá tartozó termékek és szolgáltatások körét rendelet határozza meg.

(2) Rendeletben az államháztartásra vonatkozó szabályoktól eltérő rendelkezések állapíthatók meg. Rendelet alapján a költségvetési fejezetek között átcsoportosítás hajtható végre, egyes kiadási előirányzatok felfüggeszthetők, a költségvetési törvényben nem szereplő kiadások teljesíthetők, és rendkívüli fizetési kötelezettség írható elő, az adók és illetékek mértéke módosítható, a mentességek megszüntethetők.

(3) Elrendelhető a deviza és valuta kötelező vételre felajánlása. A deviza és valuta kiutalása, átutalása vagy felhasználása engedélyhez köthető, illetve ideiglenesen felfüggeszthető, a mentességek megszüntethetők.

(4) A takaré- és nyeresémbetétekből, valamint az értékpapírok alapján történő kifizetések teljesítése korlátozható, illetve ideiglenesen felfüggeszthető.

(5) Rendeletben kötelezővé tehető a nemesfémek és nemesfém tárgyak vételre való felajánlása. Nemesfém forgalmazása engedélyhez köthető, illetve felfüggeszthető.

77. § (1) A külkereskedelmi tevékenység engedélyhez köthető, a kiadott engedély visszavonható, a korábban engedélyhez kötött áruk és szolgáltatások forgalma megtiltható. Egyes termékek behozatala vagy kivitele kötelezően előírható.

(2) Rendeletben tilalmat vagy egyéb korlátozó intézkedést lehet alkalmazni az olyan országgal szemben, amely magyar árut vagy járművet hátrányosabb elbírálásban részesít, mint más országból származó árut vagy járművet.

(3) Elrendelhető az ország védelme szempontjából fontos termékek, javak forgalmának korlátozása.

78. § (1) Rendeletben a honvédelmi munkakötelezettség körében kötött munkaerő-gazdálkodás vezethető be. Elrendelhető, hogy munkaviszonyt csak a kijelölt szerv közvetítésével lehet létesíteni.

(2) Az élet- és vagyonmentés érdekében elrendelhető a mentésre alkalmas bármely jármű, műszaki és földmunkagép igénybevétele. A lakosság védelmének biztosítása érdekében életvédelmi létesítmények, óvóhelyek kialakítása, építése rendelhető el.

(3) Halasztást nem tűrő esetben az igénybevételt határozattal elrendelheti a megyei védelmi bizottság elnöke, a polgármester vagy az illetékes katonai szervezet parancsnoka.

(4) Honvédelmi érdekből a már előírt szolgáltatásokon felül elrendelhető:

a) üzemi szolgáltatások teljesítése, ezen belül különösen termelő-, szállító-, forgalmazó- és ellátó tevékenység végzése, ha ezeket a szolgáltatásra kötelezett a rendes gazdasági tevékenysége során folytatja,

b) az üzemi szolgáltatások mellőzése, megszüntetése,

c) az ingó dolog használatra, hasznosításra való átengedése,

d) gazdasági szakértői szervezetek közreműködése a szolgáltatásra kötelezettek tevékenységének szakszerű irányításában.

(5) A lakosság alapvető élelmiszerral, ruházati és iparcikkokkal, valamint egyéb közszükségleti cikkekkel történő ellátása érdekében rendeleti úton jegy- vagy utalványrendszer vezethető be.” [Hvt. 76-78. §]

A megelőző védelmi helyzet bevezetésével összefüggő rendszabályok és intézkedések csoportját a 79. § a-q) pontjaiban helyezte el a törvény. Ebből a csoportból a következő gazdaságfelkészítést és -mozgósítást elősegítő intézkedéseket lehet elrendelni:

„79. § b) az ország védelme szempontjából fontos termékek, energiahordozók, fogyasztási cikkek készletezése, forgalmuk szabályozása, illetve korlátozása;

79. § g) az ország védelme, a honvédelem szempontjából fontos, kritikus infrastruktúra védelmére a Honvédség, a rendvédelmi szervek erői és eszközei kirendelése;

79. § i) speciális tartalékok képzése, az importból történő beszerzések felgyorsítása, export-korlátozás, kereskedelmi kvóták bevezetése, a közbeszerzési eljárás felfüggesztése;

79. § q) az internet-, levél-, csomag- és postaforgalom fokozott ellenőrzése.” [Hvt. 79. § b), g), i), q) pont

5. A GAZDASÁGMOZGÓSÍTÁS TERVEZÉSE

5.1. A Számítási Év tervezés

Az SzÉ terv a Varsói Szerződés tagállamaiban – így Magyarországon is – a gazdaságmozgósítás alapvető tervezési dokumentuma volt.

A már idézett „kék könyv”¹⁸⁶ megfogalmazása szerint: „A számítási év terve a népgazdaság anyagi és személyi erőforrásai, lehetőségei maximális igénybevételével mérlegszerűen előirányozza a fegyveres szervek haditechnikai és hadfelszerelési cikkekkel, valamint egyéb anyagi eszközökkel való ellátását, a polgári lakosság védelméhez és ellátásához, a népgazdaság működéséhez, továbbá a nemzetközi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges eszközöket.” [I.2.1. pont, 16. o.]

A SzÉ tervet ötévenként – a népgazdaság középtávú terveivel egyidejűleg – dolgozták ki. Az SzÉ terv mutatóit az ötéves tervidőszak első évére – ez a „számítási év” – vonatkozóan kellett meghatározni. *A tervezés módszertanát Magyarországon az OT Tervezési Előírásban szabályozta.*

¹⁸⁶ A népgazdaság háborúra történő felkészítésének és mozgósításának alapelvei. A HB 7/368/1986. sz. hat. melléklete. OT – HM kiadvány, 1986.